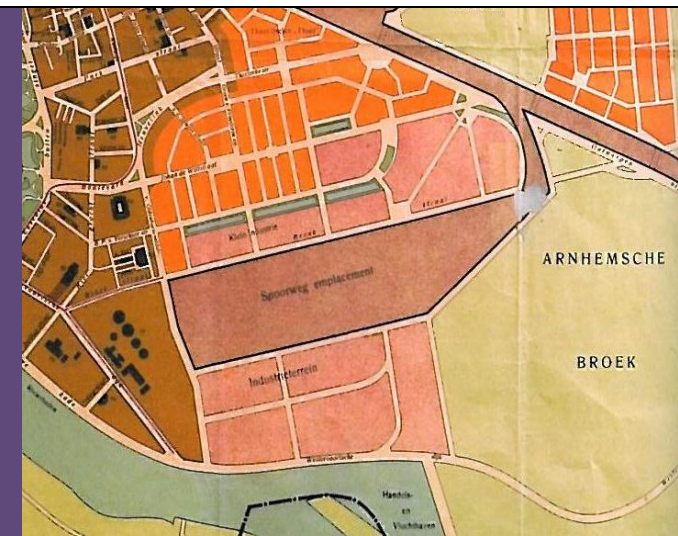
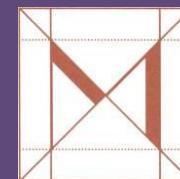

CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN
Bestemmingsplangebied
FLUVIUM NOORD-WESTERVOORTSEDIJK
Gemeente Arnhem
Oostelijk deelgebied + spooreplacement

Onderzoek i.o.v. de gemeente Arnhem, Erfgoed en Ruimte
december 2013

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Opdrachtgever

Gemeente Arnhem, Erfgoed en Ruimte

Analyse en fotografie

drs. C.J.B.P. Frank

Historisch beeldmateriaal

Gelders Archief

Diverse beeldbanken en literatuur

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen, december 2013, copyright MAB Nijmegen 2013

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank

drs. F.A.C. Haans

mw. drs. C.H.J.M. van den Broek

drs. J.H.J. van Hest

ing. G. Korenberg

mw. drs. M. Lemmens

Bredestraat 1, 6542 SN NIJMEGEN

tel: 024-3786742

fax:024-3792477

Info@monumentenadviesbureau.nl /Website: www.monumentenadviesbureau.nl

**CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN
BESTEMMINGSPLANGEBIED FLUVIUM NOORD –
WESTERVOORTSEDIJK, GEMEENTE ARNHEM
Oostelijk deelgebied + spooreplacement**

INHOUDSOPGAVE:

1 INLEIDING	5	4.1 Cultuurhistorische waarden, algemene omschrijving	23
1.1 Cultuurhistorie in de nieuwe bestemmingsplannen in Arnhem	5	4.2 Historische ruimtelijke structuren	23
1.2 De cultuurhistorische analyse	5	4.3 Historische bouwkunde en objecten	24
1.3 Het onderzoeksgebied	6	4.4 Historische groenstructuren	25
1.4 Het doel van de analyse	6	4.5 Overige artefacten	25
1.5 Werkzaamheden	6		
2 SCHETS ONDERZOEKSGBIED	8	5 AANBEVELINGEN	26
2.1 Ligging en begrenzing	8	5.1 Inleiding	26
2.2 Algemeen historisch ruimtelijk beeld	8	5.2 Aanbevelingen t.a.v. de karakteristiek gebied	26
2.3 Historische ensembles in het plangebied	9	5.3 Aanbevelingen t.a.v. de hoofdstructuren	26
2.4 Bebouwingskarakteristiek: historische bebouwing	9	5.4 Bebouwing/objecten	26
2.5 Groen- en groenstructuren	10	5.5 Rooilijnen, erfscheidingen, groen, etc.	26
3 HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING	13	6 LITERATUUR / BRONNEN	27
3.1 Het Arnhemse Broek	13	LIJST CULTUURHISTORISCH WAARDEVOLLE BEBOUWING	28
3.2 Ontwikkelingen in het begin van de 19 ^{de} eeuw	15	CULTUURHISTORISCHE WAARDENKAART	34
3.3 De 20 ^{ste} eeuw	16		
3.4 Nieuwe ontwikkelingen	19	GROTE FOTO'S	
4 QUICKSCAN CULTUURHISTORISCHE KWALITEIT	23	Bomenrij bij de L.J. Costerstraat	4
		Spooreplacement vanuit het zuiden	7
		Houtloods op het spooreplacement	12
		Detail topografische kaart circa 1900	22

1 INLEIDING

1.1 Cultuurhistorie in de nieuwe bestemmingsplannen in Arnhem

De gemeente Arnhem werkt momenteel aan de actualisering van diverse bestemmingsplannen. Op 1 januari 2012 is artikel 3.1.6, tweede lid, onderdeel a, van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) gewijzigd. Daarmee dienen cultuurhistorische waarden uitdrukkelijk te worden meegewogen bij het vaststellen van die bestemmingsplannen.

Dit betekent dat gemeenten een analyse moeten verrichten van de cultuurhistorische waarden in een bestemmingsplangebied en daar conclusies aan verbinden die in een bestemmingsplan verankerd worden.

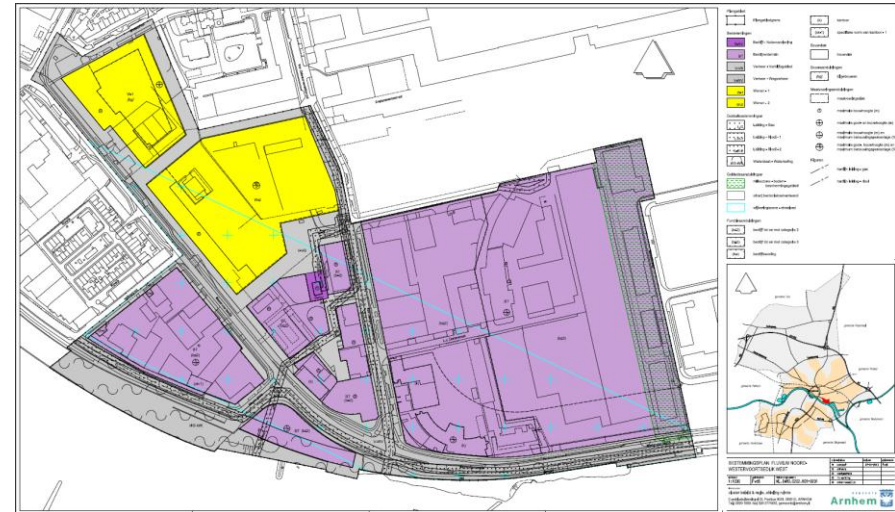
De cultuurhistorische component wordt in de analyse uitgediept. De analyse (quickscan) vertelt in het kort het verhaal van het gebied aan de hand van een aantal belangrijke ruimtelijke thema's en beschrijft de belangrijke relictten van de historische ontwikkeling, die we in het onderzoeksgebied kunnen zien. Zowel de historische relictten als het ruimtelijke en stedenbouwkundige karakter van de wijk vormen de cultuurhistorische component en dragers van het gebied.

Op dit moment wordt gewerkt aan het bestemmingsplan Fluvium Noord – Westervoortsedijk West. De voorliggende cultuurhistorische analyse geeft input vanuit cultuurhistorisch perspectief voor de bestemmingsplantekst.

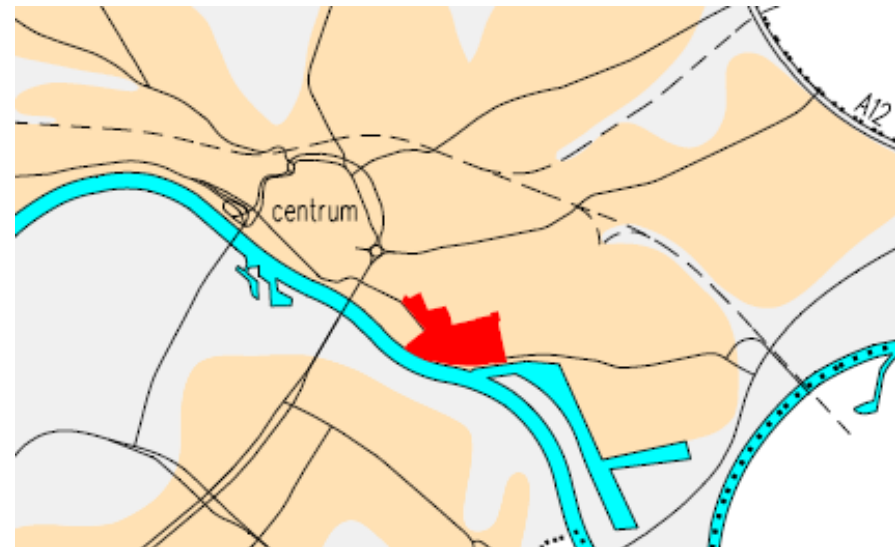
1.2 De cultuurhistorische analyse

De volgende onderdelen komen in de quickscan aan de orde:

- Beknopte beschrijving van de historisch-ruimtelijke ontwikkelingen van het onderzoeksgebied in hoofdlijnen;
- Beschrijving en overzicht van de aanwezige cultuurhistorische aspecten (structuren, bouwkundige objecten, ensembles, groen);
- Kwalificatie van de cultuurhistorische kwaliteit van de bebouwing (indifferent, attentiewaarde, waardevol, zeer waardevol);
- Duiding van de cultuurhistorische waarden, in woord en beeld (Cultuurhistorische kaart)
- Aanbevelingen ter behoud en versterking van de aspecten met een hoge cultuurhistorische waarde;

afb. 1 Bestemmingsplankaart Fluvium Noord – Westervoortsedijk West, concept 07-01-2013

afb.2 Ligging bestemmingsplangebied binnen de gemeente Arnhem

1.3 Het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied betreft een gedeelte van het bestemmingsplangebied Fluvium Noord – Westervoortsedijk, en wel het gebiedsdeel oostelijk van de Johan van Oldenbarneveldtstraat, waarvan de cultuurhistorie nog onvoldoende in beeld is gebracht. Van het resterende gebied ten westen van de Van Oldenbarneveldtstraat en zuidelijk van de Westervoortsedijk zijn reeds deelonderzoeken voorhanden.

Het onderzoeksgebied is uitgebreid met het aan de noordzijde aansluitende spooreplacement. Zo wordt het gebied, dat in deze analyse wordt behandeld, globaal begrensd door de Emplacementstraat – Broekstraat (noordzijde), de Mercatorweg (oostzijde), de Westervoortsedijk (zuidzijde) en de Johan van Oldenbarneveldtstraat (westzijde).

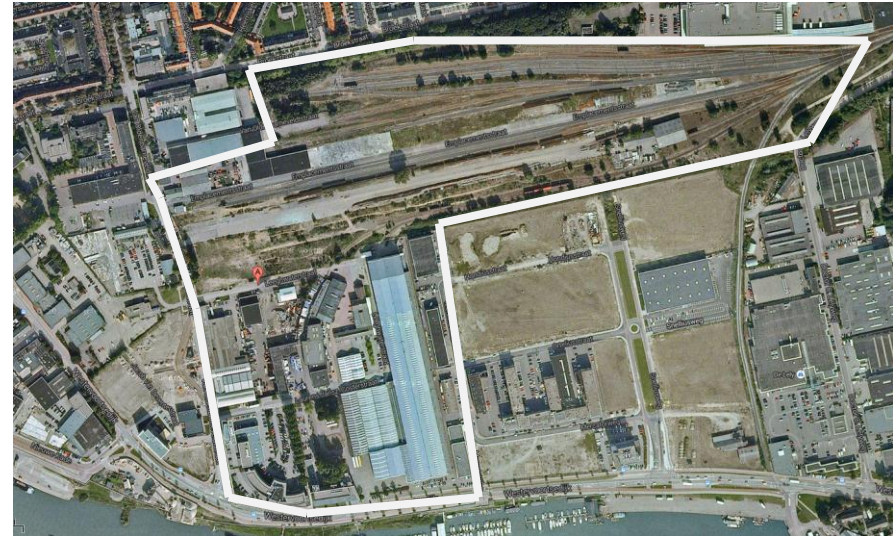
1.4 Het doel van de analyse

Deze analyse beschrijft de cultuurhistorie in het gebied ten behoeve van het nieuwe bestemmingsplan, dat er voor wordt opgesteld. In de nieuwe bestemmingsplannen zal ook het cultuurhistorische aspect aandacht krijgen en in vergelijking met het vigerende plan worden geüpdatet.

1.5 Werkzaamheden

De gegevens voor deze analyse zijn verzameld tijdens veldwerkbezoek aan het gebied (uitgevoerd op 28 november 2013), archiefonderzoek en studie van diverse dossiers en documentaties van de gemeente Arnhem. Dit rapport bevat de in paragraaf 1.2 opgesomde onderdelen. Alle relevante cultuurhistorische aspecten zijn weergegeven op de cultuurhistorische waardenkaart. De archeologische component maakt geen deel uit van deze analyse.

Monumenten Advies Bureau, december 2013

afb. 3 Begrenzing onderzoeksgebied cultuurhistorische analyse.

2 SCHETS ONDERZOEKSGEBIED

2.1 Ligging en begrenzing

Het onderzoeksgebied omvat een gedeelte van het uitgestrekte bedrijventerrein ten zuidoosten van de binnenstad van Arnhem, langs de Westervoortsedijk. Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw ontwikkelde zich hier een langgerekt industriegebied, waar ook allerlei gemeentelijke nutsbedrijven en instellingen een plek kregen. Thans ondergaat het gebied fasegewijs een ingrijpende transformatie, waarbij ook ruimte komt voor nieuwe functies als wonen en kantoren. In het thans onderzochte deelgebied is die transformatie alleen aan de Westervoortsedijk zichtbaar. Het betreft het deelgebied ten oosten van de Johan van Oldenbarneveldtstraat, uitgebreid met het grote spooremlacement langs de noordzijde.

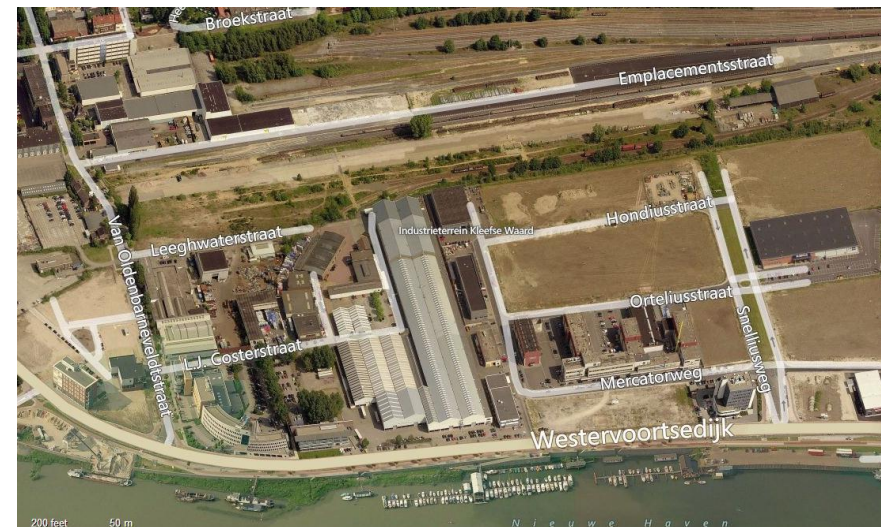
Zo wordt het gebied, dat in deze analyse wordt behandeld, globaal begrensd door de Emplacementstraat – Broekstraat (noordzijde), de Mercatorweg (oostzijde), de Westervoortsedijk (zuidzijde) en de Johan van Oldenbarneveldtstraat (westzijde).

2.2 Algemeen historisch ruimtelijk beeld

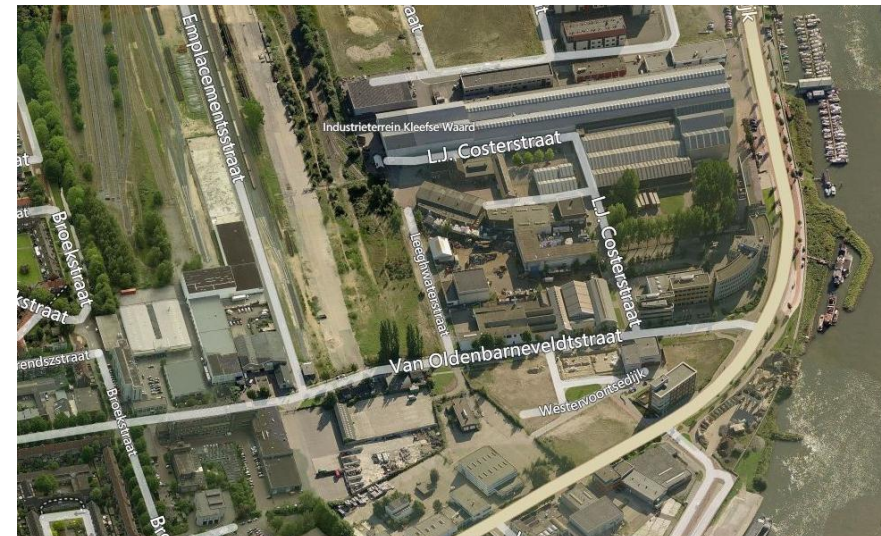
Het ruimtelijke beeld van het onderzoeksgebied wordt gekenmerkt door dat van een in essentie nog vroeg 20ste-eeuws industriegebied, dat oostelijk van de Johan van Oldenbarneveldtstraat werd ontwikkeld, in aansluiting op het uitgestrekte terrein van de gemeentelijke gasfabriek, oorspronkelijk direct ten westen van de Van Oldenbarneveldtstraat. In het gebied is een eenvoudig orthogonaal stratenpatroon uitgezet met een drietal parallelle, haaks op de Van Oldenbarneveldtstraat geprojecteerde, deels doodlopende industriestraten. Hieraan staan, op veelal grote rechthoekige percelen bedrijfsgebouwen, vaak met ontsluitingen naar de aan noord- en zuidzijde aansluitende straten. De oriëntatie van de straten is gelinkt aan het grote spooremlacement.

Het gebied werd in de Tweede Wereldoorlog zwaar getroffen, reden waarom bebouwing van voor 1945 schaars is. In de jaren '40 en '50 volgde herstel en herbouw, hetgeen aan veel complexen in het gebied nog afleesbaar is. In de zuidwesthoek is de oude bebouwing inmiddels gesloopt en recentelijk door nieuwbouw vervangen.

Zeer bepalend ruimtelijk element is het grote spooremlacement, dat ligt ingklemd tussen het industrieterrein aan de zuidzijde en de woonwijk Het Broek aan de noordzijde. Op het emplacement stonden diverse loodsen en andere gebouwen, vooral grenzend aan de Van Oldenbarneveldtstraat. Hiervan resteert de bebouwing

afb. 4 Vogelvlucht, circa 2010 (bingmaps). Het noorden ligt boven.

afb. 5 Vogelvlucht, circa 2010 (bingmaps). Het noorden ligt links.

aan de Emplacementstraat en een midden op het emplacement staat houtloodsencomplex.

Het emplacement wordt aan de noordzijde begrensd door een groenstrook met hoog opgaand groen, geplaatst aan de voet en op een hoog talud, begeleid door een sloot. Opvallend is hier het niveauverschil tussen het hoog gelegen spooremplacement en de lager gelegen Broekstraat.

2.3 Historische ensembles in het plangebied

De historische bebouwing, voor zover nog aanwezig, is voor een deel behoorlijk veranderd door nieuwe gevelbekledingen en allerlei recente aanbouwen. De stedenbouwkundige structuur is evenwel vrij goed bewaard gebleven. In de omgeving van de Laurens Jansz Costerstraat kan nog worden gesproken van een min of meer samenhangend historisch ensemble en bedrijfsgebouwen uit de vroeg naoorlogse periode, gelokaliseerd binnen het eenvoudige vooroorlogse stratenplan met relictten van een oud bedrijfsspoor en historische verhardingen. Het ensemble is aangegeven op de waardenkaart.

2.4 Bebouwingskarakteristiek: historische bebouwing

De historische bebouwing in het plangebied bestaat uitsluitend uit industriële complexen, die deels als nieuwbouw na de Tweede Wereldoorlog zijn gerealiseerd, deels nog vooroorlogse restanten bezitten. Soms is de historische bouwsubstantie moeilijk leesbaar door recente gevelbekledingen of ernstige verstoringen van de detaillering. De historische bedrijfspanden zijn merendeels eenvoudige bakstenen gebouwen met platte daken of zadeldaken, in enkele gevallen met lichtbeuken of lichtstraten. De oorspronkelijke gevelopeningen hebben houten of stalen ramen, die veelal naderhand zijn gewijzigd. Tot de oudste gebouwen behoort de voormalige brandstoffenloods van de firma Kooy aan de Emplacementstraat, een eenvoudige stalen vakwerkloods met dito kapconstructie en bakstenen gevelvullingen, voor zover nog zichtbaar. De ijzeren loods dateert getuige bouwtekeningen uit 1928 maar is later vergroot en gewijzigd. De voormalige verffabriek van Van Ommeren aan de Van Oldenbarneveldtstraat / hoek Leeghwaterstraat was een in zakelijke stijl opgetrokken complex uit de jaren '20, naar ontwerp van de Arnhemse architect G. Feenstra, bestaande uit diverse rechthoekige, in elkaar geschoven bouwdelen met platte daken en afwisselende bouwhoogte. Voorheen was hier een plateefabriek gevestigd. Bij de wederopbouw is het complex hersteld en vergroot in vergelijkbare trant. Door vele recentere wijzigingen is het gebouw ingrijpend veranderd. Ook het voormalige

afb. 6 Industrie-ensemble, gezien naar het oosten (bingmaps)

afb. 7 Industrie-ensemble, gezien naar het zuiden (bingmaps)

kantoorgebouw van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond aan de Laurens Jansz. Costerstraat 5 heeft vooroorlogse restanten (1931), maar is grotendeels een herbouw uit 1948, wederom naar ontwerp van Feenstra. Het is een kloek en statig, zorgvuldig vormgegeven bakstenen gebouw met een klassieke gevelopbouw en een nog grotendeels intacte detaillering. Dit gebouw heeft een hoge cultuurhistorische waarde. In vergelijkbare baksteenarchitectuur is de voormalige Eierveiling aan de Leegwaterstraat gebouwd, vermoedelijk ook een ontwerp van Feenstra.

Aan de zuid- en oostzijde van de Costerstraat (en noordelijk van de Westervoortsedijk) bevindt zich een groot bedrijfsgebouw, dat een restant is van het uitgestrekte complex van Rijnstaal. Het werd kort na de Tweede Wereldoorlog gerealiseerd en bestaat uit een achttal rechthoekige gekoppelde loodsen van diverse afmetingen, met voor zover niet afgeplaat, eenvoudige ijzeren vakwerkgevels met bakstenen vullingen, rechthoekige gevelopeningen en ijzeren ramen. De bouwdelen hebben flauw hellende, parallelle zadeldaken. Het complex heeft vele detailwijzigingen ondergaan, maar is in essentie nog wel herkenbaar als een vroegnaoorlogs industrieel gebouw.

2.5 Groen- en groenstructuren

In het bestemmingsplangebied bevinden zich geen historische groenstructuren uit de periode voor de aanleg van industriegebied en spooreplacement. Het onderliggende landschap is verdwenen door de radicale herinrichting en de ophoging van het terrein.

De Johan van Oldenbarneveldtstraat kreeg na de Tweede Wereldoorlog een eenvoudige beplanting met paardenkastanjes. Langs de noordzijde van het spooreplacement ligt een brede groenstrook met sloot, die de begrenzing vormt met de woonwijk in het Broek. Door het flinke niveauverschil en het hoog opgaande groen is dit een markante wijktrand.

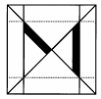
afb. 8 en 9 De L.J. Costerstraat in oostelijke richting. Op de linker foto links het gebouw van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond en rechts Rijnstaal.

afb. 10 en 11 Restant bedrijfsspoor op het terrein van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond (L.J. Costerstraat) en markante bomenreeks aan de zuidzijde van deze straat.

afb. 12 en 13 Links oude brandkraan aan de L.J. Costerstraat en rechts het voormalige kantoor van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond, L.J. Costerstraat 5.

afb. 14 en 15 De Johan van Oldenbarneveldtstraat, oostzijde, met zicht op de voormalige verf- en later rubberfabriek (Leeghwaterstraat 2). Langs de straat een beplanting met paardenkastanjes.

afb. 19 en 20 Historisch bedrijfsspoor bij de Leeghwaterstraat. Het betreft het spoor over en naar het terrein van de voormalige Koninklijke Zuivelbond, links in zuidelijke richting, rechts in noordoostelijke richting.

afb. 16 en 17 De Leeghwaterstraat in oostelijke en westelijke richting. Op de rechter foto is de oude bestrating met basaltkeien zichtbaar.

afb. 21 en 22 Beelden op en rond het spooreplacement. Links vanaf de Emplacementstraat in zuidwestelijke richting, met forse populier op het emplacement.

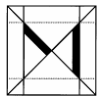

afb. 18 Detail oude bestrating van basaltkeien en bijbehorende banden.

afb. 23 en 24 Noordrand van het emplacement, aan de zijde van de Broekstraat. Het hoger gelegen emplacement wordt hier begrensd door een brede groenstrook met hoog opgaande beplanting en een sloot.

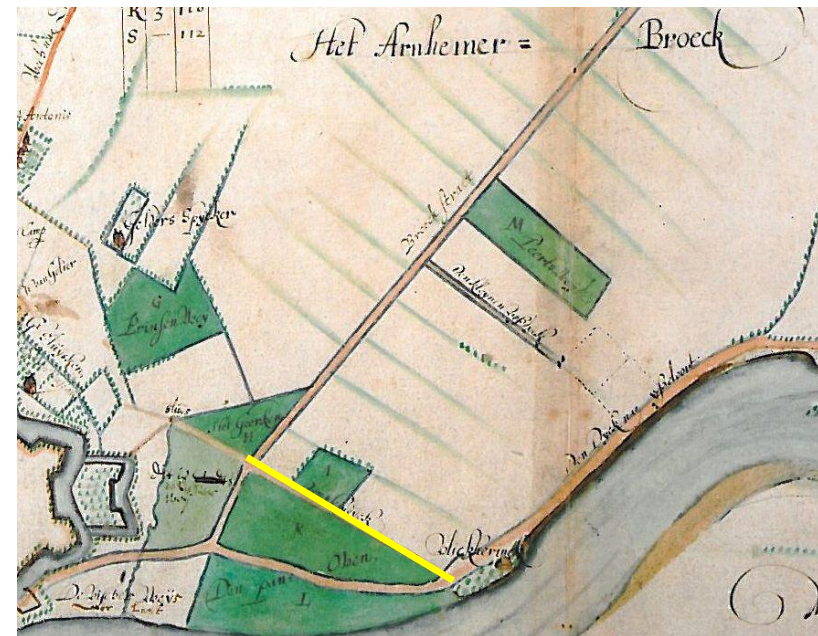
3. HISTORISCH RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

3.1 Het Arnhemse Broek

Van oudsher behoorde het onderzoeksgebied tot het uitgestrekte "Arnhemsche Broek", dat zich ten oosten van de oude stadskern van Arnhem uitstrekte tot aan het grondgebied van de gemeenten Westervoort en Velp. Het gebied 't Broek is van oorsprong -de naam zegt het al- als broekland te kenschetsen, een laag gelegen gebied in de uiterwaarden ten noorden van de Rijn. Het maakte deel uit van een veel uitgestreker broekland- en uiterwaardengebied ten zuiden en oosten van de hoger gelegen delen van de Veluwezoom tussen Arnhem en Velp.

Het "Arnhemsche Broek" en "Velper Broek" waren laag gelegen, natte gebieden, die in tijden van hoge rivier- en grondwaterstanden regelmatig onderliepen. Door hun ligging tussen de hogere stuwwalgebieden in het noorden en de Rijn en de IJssel in het zuiden en oosten dienden de broeklanden ook voor de waterafvoer van de hoog gelegen delen. Verschillende beken waterden via het broek af, een situatie die aanvankelijk nog een vrij grillig karakter had en dat met de jaren wisselde voor wat betreft de loop van de verschillende wateren en waterstanden.

In de loop van de middeleeuwen zijn initiatieven genomen om de waterhuishouding in het gebied, dat als weide- en hooiland in gebruik was, te verbeteren. Dit gebeurde door het graven van wateringen en sloten, die een betere waterafvoer naar de rivieren waarborgden. Ook werden dijken opgeworpen of verbeterd. In deze periode zal ook het tracé van de Broekstraat zijn definitieve plaats hebben gekregen. Deze straat, die in het westen aansluit op de oude Westervoortsedijk en de Badhuisstraat, en die het Arnhemsche Broek in een rechte lijn doorkruist, is al op 16de- en 17de-eeuwse kaarten van dit deel van Arnhem traceerbaar. De Broekstraat zal als een hoog gelegen dijkweg zijn aangelegd, niet alleen ter ontsluiting van het gebied, maar ook als onderdeel van de vele maatregelen, die werden genomen tot regulering van waterstanden in het terrein. Ook de Westervoortsedijk, onderdeel van de oude Rijndijk, is een oude structuur. In het verleden had de dijk uiteenlopende namen, zoals in de 17de eeuw "Wech naar Isseloort" en in de 19de eeuw "Weg van Arnhem naar Zevenaar".

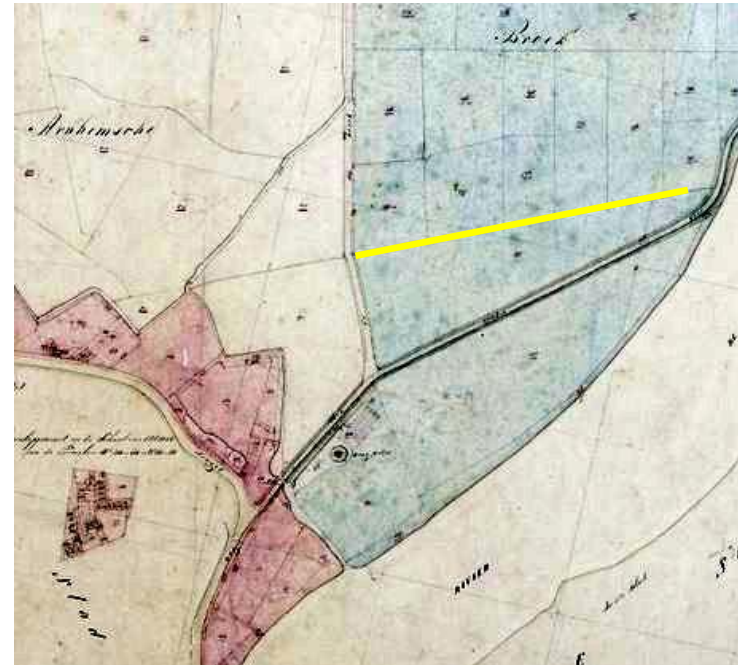
afb. 25 Het Arnhemse broek op een kaart met de landerijen van het Catherinagasthuis, in 1634-1635 getekend door vader en zoon Van Geelkerken (uit: Historische Atlas van Arnhem). De gele lijn ligt op het tracé van de tegenwoordige Van Oldenbarneveldtstraat.

afb. 26 Detail van de kaart van Gijsbert Verbeek uit 1749. In geel weer de Van Oldenbarneveldtstraat (uit: Historische Atlas van Arnhem).

Het gebruik

Het Arnhemse Broek was een door zijn ligging en gesteldheid leeg en kaal gebied, dat nauwelijks begroeiing van enig formaat kende. Het was eigenlijk alleen geschikt als grasland en werd –wanneer het gebied niet onbegaanbaar was door de hoge waterstanden- door de Arnhemmers gebruikt voor het weiden van vee en als hooiland. Tot in de 14de eeuw was de stad Arnhem de grootste grondbezitter in het Broek. De stad droeg zorg voor het onderhoud van sloten, dijken en sluizen. Regelmatig wordt hiervan in de stadsrekeningen melding gemaakt. Het onderhoud werd niet alleen gepleegd ten behoeve van de weide- en hooilanden, maar ook vanwege de aanwezigheid van het “tychelhuus” (de steenbakkerij), dat in het Broek gelegen was. Het Broek behield tot in de 19de eeuw de oude functie van weide- en hooiland. Op 18de-eeuwse kaarten is te zien, dat het gebied uiteindelijk een regelmatige verkaveling verkreeg, uitgaande van de Broekstraat en waarschijnlijk in samenhang met de middeleeuwse verbeteringen van de waterhuishouding. Bebouwing was er nauwelijks. Volgens de kaart van Jacob van Deventer uit 1558 stonden alleen aan de Westervoortsedijk enkele gebouwen, echter ver buiten het onderzoeksgebied. Opmerkelijk is dat in deze periode de rivierbedding van de Rijn noordelijker lag dan de huidige en bijna tegen de rivierdijk (Westervoortsedijk) lag aangevleid. De zich sterk krommende rivierbedding doorkruiste dan ook vrijwel het gehele onderzoeksgebied, begeleid door de Rijndijk, waarvan het tracé in deze periode vanaf de aansluiting van de Broekstraat tot aan de stadskern van Arnhem iets zuidelijker lag dan thans en met een ruime boog aansloot op de Rijnkade. Op de 16de-eeuwse kaart is duidelijk het verloop van de Molenbeek te zien, die ten zuidoosten van de stad de Rijn naderde. De kaart van de gebroeders Van Geelkercken uit 1635 geeft aan, dat de vestingwerken van Arnhem in die periode inmiddels aanzienlijk waren uitgebreid, waarbij ook in de zuidoostelijke hoek van de stad delen van het Broek in beslag werden genomen voor deze functie. Ondertussen werden op de overgangszone van het broekland en de hoger gelegen delen (Veluwezoom) de eerste landgoederen aangelegd (Gelders Spycker, Presikhaaf). In het “Arnhemmer Broeck”, zoals het gebied op de kaart van 1635 werd genoemd, bevonden zich verschillende bezittingen van het Sint Catharina Gasthuis. Andere instellingen zoals het Burgerweeshuis hadden in het gebied uitgebreide weiderechten.

afb. 27 Het westelijke deel van het Arnhemse Broek op de kadastrale kaart van 1832. Het noorden ligt links. In geel de tegenwoordige Van Oldenbarneveldtstraat. In de vroege 19de eeuw lag hier geen weg meer, maar een perceelsgrens (watwaswaar.nl).

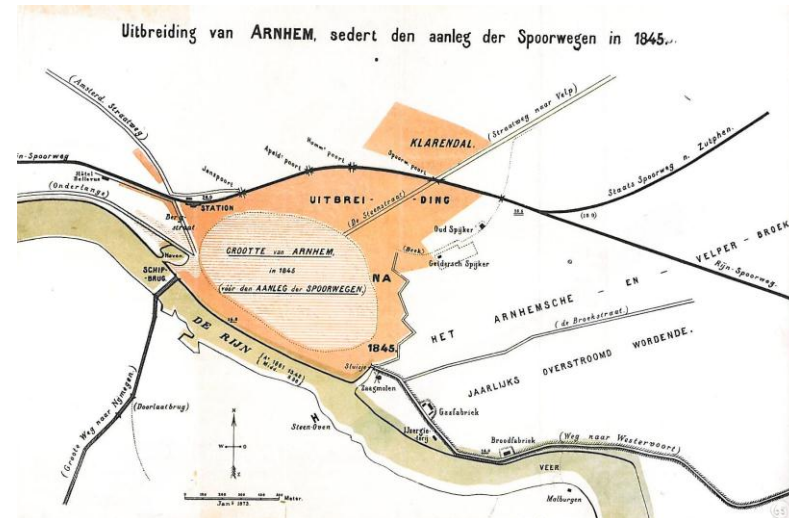
3.2 Ontwikkelingen in het begin van de 19de eeuw

Uit de eigendomsgegevens in het begin van de 19de eeuw blijkt, dat de stad Arnhem in tegenstelling tot voorgaande eeuwen nog maar weinig bezittingen had in het Broek. Vele particulieren en vooral ook geestelijke en charitatieve instellingen hadden in het Broek uitgestrekte bezittingen verworven. In deze periode werden overigens ingrijpende ontwikkelingen in gang gezet, die uiteindelijk ook grote gevolgen zouden hebben voor het Broek. De ontmanteling van de vesting Arnhem, waarvoor in 1817 definitieve toestemming werd verleend, betekende het slechten van allereerst de buitenwerken van de uitgebreide omwalling. Deze werden omgevormd tot een representatieve, in romantische stijl aangelegde wandeling, beplant met bomen. Vanuit dit wandelgebied kon men genieten van fraaie vergezichten over de heuvels ten noorden van de stad en over het Arnhemse Broek en de uiterwaarden van de Rijn. In 1828 werd het plan ontwikkeld, waarin onder andere de mogelijkheid werd geschapen om de grond van de buitenvestingwerken intensief in gebruik te nemen. De voormalige buitenvestingwerken werden aan de stad geschonken, die het gebied mocht inrichten zoals zij zelf wenste. De kadastrale kaart van 1832 geeft nog de situatie weer, voordat deze werkzaamheden op grote schaal werden uitgevoerd. Duidelijk zichtbaar zijn de contouren van de 17de-eeuwse bastions te herkennen en de deels vergraven grachten, die aan de buitenzijde aansloten op de eerder aangelegde wandelparken. Diverse percelen, zoals de voormalige ravelijnen, deden dienst als bouwland of bleekveld. In de omgeving van de Rietgracht nabij het Broek waren de eerste op particulier initiatief gebouwde armenwoningen verrezen.

De eerste industrie

Het onderzochte gebiedsdeel was volgens de topografische kaart van M.J. de Man uit 1802-1812 in het begin van de 19de eeuw nog als weideland in gebruik. Kort na 1797 echter ontstond net ten westen van het onderzoeksgebied, op het voormalige Coberco-terrein, de eerste industrie. Het betrof de houtzaagmolen "De Vlijt", opgericht door Hendrik Davelaar.

In 1905 kocht de gemeente Arnhem het grote terrein van de Gasthuiswaard (dat het eigendom was geweest van Jan Verburgt) dat tussen de Westervoortsedijk en de rivier ten zuiden en oosten van de stoomzagerij lag. Hier werden verschillende gemeentelijke

afb. 28 Kaartje met de stadsuitbreidingen tot 1874, sinds de aanleg van de spoorwegen vanaf 1845. Het Arnhemse- en Velperbroek zijn lege gebieden, dan nog ongeschikt voor woningbouw vanwege de jaarlijkse overstromingen (uit: Historische Atlas van Arnhem).

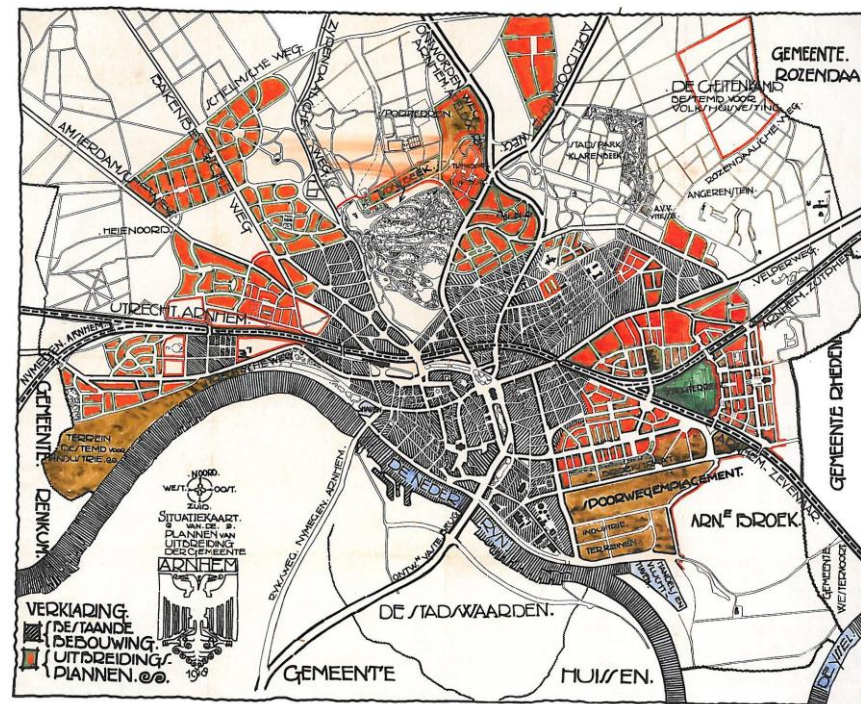

afb. 29 Detail stadsplattegrond met de situatie rond 1900. Er heeft zich direct ten oosten van de binnenstad een industriegebied ontwikkeld, met onder meer de gasfabriek, het gemeentelijke slachthuis en een machiefabriek. Ook langs de Westervoortsedijk zijn bedrijven gevestigd (uit: Historische Atlas van Arnhem).

openbare instellingen gevestigd, zoals een electriciteitscentrale, een gemeentelijk slachthuis en een groenten- en fruitveiling. De vestiging van deze gemeentelijke instellingen sloot goed aan op locatie van reeds bestaande gemeentelijke instellingen zoals de gasfabriek uit 1870, aan de noordwestzijde van de Westervoortsedijk, en de dienst gemeentereiniging, die ten zuidoosten ervan tussen Westervoortsedijk en Van Oldenbarneveldtstraat werd gevestigd in 1874. Deze instellingen bestaan nu niet meer, en de gebouwen zijn verdwenen, maar het gemeentelijke elektrische trambedrijf dat rond 1910 een stuk westelijker aan de Westervoortsedijk werd gevestigd, heeft heden nog een erfgenaam in de vorm van de remise voor de trolleybussen van het gemeentelijke vervoersbedrijf; weliswaar niet in het oorspronkelijke pand maar wel op de zelfde plek als de eertijdse tramremises.

3.3 De 20ste eeuw: aanleg van spooreplacement en nieuw industrieterrein

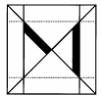
De operatie van de nieuwe vestiging van electriciteitscentrale, slachthuis en veiling, en het verbeteren van de infrastructuur, hing samen met de in de vroege 20ste eeuw uiteindelijk concrete plannen om in het weidegebied van het Broek een groot industrieterrein te realiseren. Dat moest Arnhem op de kaart zetten als een economisch zwaartepunt van nationaal belang, gericht op industrie en handel, waarbij een doorslaggevende rol zou toekomen aan het vervoer over water via Rijn, IJssel en subsidiaire waterwegen, waarvoor een insteekhaven zou worden aangelegd met directe verbinding met de Rijn, en over het spoor, met een groot goederenemplacement midden in het Arnhemse Broek. In het in 1919 verschenen boek *Arnhem en zijn toekomstige ontwikkeling* wordt veel aandacht besteed aan de grootscheepse plannen. Het Broek bood, weliswaar pas na een noodzakelijke ophoging van het terrein, een uitstekende locatie voor een uitgekiend knooppunt van weg-, water- en spoorwegen. Daarbij had de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen haar oog op het Broek laten vallen als geschikte locatie voor de aanleg van een enorm nieuw goederenemplacement, gekoppeld aan de spoorlijnen naar zowel Zutphen als Zevenaar, vlakbij de Nieuwe Haven, en ook nog eens temidden van tal van grote bedrijven, die van het spoor (via bedrijfsspooren) gebruik konden maken. Het emplacement, waarmee rond 1920 werd begonnen, kreeg een breedte

afb. 30 Het uitbreidingsplan van de gemeente Arnhem uit 1918 (uit: Historische Atlas van Arnhem). Op het rechter deel van de kaart is het nieuwe spooreplacement en zuidelijk daar van het nieuwe industrieterrein ingetekend. In rood daar boven is een grote woonwijk gepland.

afb. 31 Detail van de wandelkaart van Arnhem uit 1922 (uit: Historische Atlas van Arnhem).

van zo'n 300 en een lengte van 1200 meter. Vanuit het emplacement kwamen er spoorlijnen langs de Westervoortsedijk, de Nieuwekade, naar de Nieuwe Haven en naar verschillende bedrijven. Tussen het emplacement en de Westervoortsedijk werd een terrein van 25 hectare bestemd als vestigingslocatie voor industrieën.

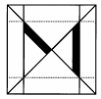
Ter wille van de nieuwe ontwikkelingen werden de terreinen aanzienlijk opgehoogd tot het niveau van de Westervoortsedijk. Daarmee kwam ook de bouw van een grote arbeiderswijk in het Broek in beeld, zoals weergegeven in het Uitbreidingsplan van 1918.

Vanuit de Boulevard Heuvelink werd een nieuwe straat in zuidelijke richting naar de Westervoortsedijk getrokken, deels gebruik makend van al bestaande straatdelen en deels over eeuwenoude perceelsgrenzen: de Johan van Oldenbarneveldtstraat. Haaks hierop (en parallel aan het spooremlacement) werden twee industriestraten geprojecteerd, de Leeghwaterstraat en de Laurens Jansz Costerstraat, en binnen het emplacement de Emplacementstraat. Langs de twee eerst genoemde en de Van Oldenbarneveldtstraat vestigden zich verschillende bedrijven: onder meer de plateefabriek Gelria aan de Leeghwaterstraat hoek Van Oldenbarneveldtstraat, de verffabriek en glasslijperij van Van Ommeren (1935) en de grasdrogerij van J.L. Kramer (1944).

Tussen de Leeghwaterstraat en de Costerstraat realiseerde de Centrale Aankoop van de Zuivelbond in 1931 een nieuw kantoorgebouw naar ontwerp van Gerrit Feenstra, huisarchitect van de CAMIZ. Centrale Aankoop droeg zorg voor een kwalitatief hoogwaardig assortiment hulpstoffen voor zuivel- en aanverwant industrieel gebruik. Naast het complex vestigde zich in de jaren '30 de Geldersche Eierveiling. Beide complexen waren via bedrijfsspoor met het grote emplacement en daarbij met het Nederlandse spoornetwerk verbonden. Aan de noordzijde van het emplacement bevond zich een grote brandstoffenloods van de bekende Arnhemse kolen- en brandstoffenhandel Kooy. De houthandel Klugkist had op het emplacement zijn eigen houtloodsen. Eén van de grootste vestigingen was Rijnstaal (vh Oonk & Co en de Hollandsche Metallurgische bedrijven), ten zuiden van het spooremlacement. Het terrein van Rijnstaal ligt voor wat betreft het westelijke deel binnen het onderzoeksgebied.

afb. 32 Industriegebied Het Broek op een reclameprent uit 1924 (GA).

3.4 Nieuwe ontwikkelingen

In 1933 werd opnieuw een ambitieus uitbreidingsplan gepresenteerd. Hierin kreeg de definitieve stedelijke structuur van de woonwijk Het Broek vaste vorm. Het ontwerp was in handen van ir. P. Verhagen Lzn, wiens bureau –het bekende bureau Granpré Molière, Verhagen en Kok- in 1928 de opdracht had gekregen voor dit grote project, dat uitbreidingsplannen omvatte voor verschillende delen van Arnhem. Na een moeizame en uiteindelijk mislukte procedure heeft de gemeente het plan zelf verder ontwikkeld. Tenslotte kreeg het aangepaste plan in 1944 rechtskracht, maar de invulling van het Broek was al in de eerste helft van de jaren '30 in gang gezet. In snel tempo verrezen in het Broek tal van grote woningbouwcomplexen.

Oorlog en wederopbouw

Het industriegebied in het Broek lag tijdens de Slag om Arnhem (1944) middenin de frontlinie en kwam zwaar gehavend uit de oorlog. De meeste bedrijven waren grondig vernield. Eind jaren '40 volgde herstel. Hiervan getuigen de vele wederopbouwplannen van de bedrijfsgebouwen in het bouwarchief van de gemeente Arnhem. Het leeuwendeel van de “historische” bebouwing dateert dan ook uit de vroegnaoorlogse jaren, maar enkele gebouwen bevatten nog wel restanten uit de vooroorlogse periode.

afb. 33 Industriegebied Het Broek na de oorlogsverwoesting in 1945. Links de Van Verschuerwijk. (collectie Jacquet, GA).

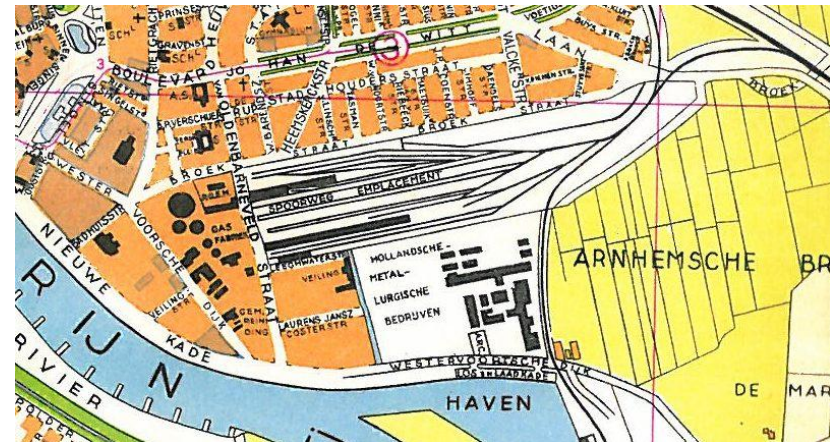

afb. 34 De Gelderse Eierveiling aan de Leeghwaterstraat, gefotografeerd in 1949, vanuit het zuidwesten. Op de voorgrond het bedrijfsspoor naar het complex van de Centrale Aankoop (collectie GA).

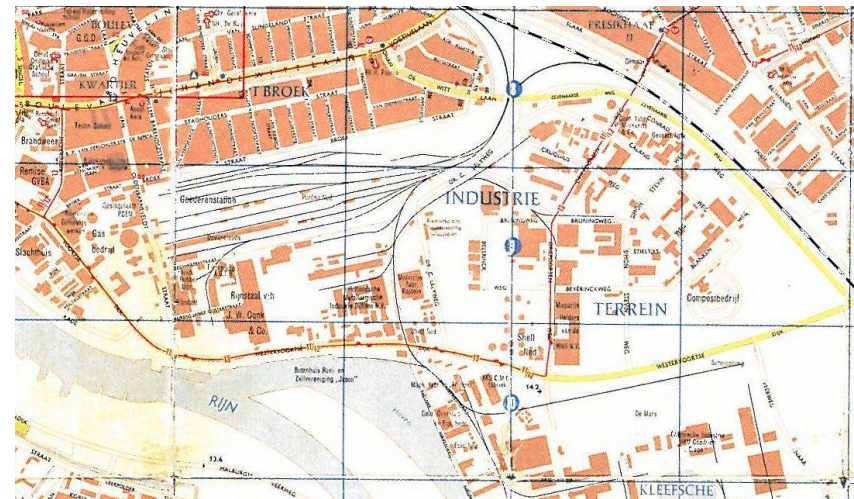
Recente periode

In het laatste kwart van de 20ste eeuw traden nieuwe veranderingen op. Verschillende bekende industrieën verlieten het gebied, waarna de vrijkomende terreinen werden herontwikkeld. Dit gold in het bijzonder de terreinen van de voormalige electriciteitscentrale, de gasfabriek, de Camiz (Coberco) aan de Westervoortsedijk en het complex van Rijnstaal. Ook de oude bedrijfsbebouwing op de oostelijke hoek van de Westervoortsedijk en de Johan van Oldenbarneveldtstraat werd gesloopt en vervangen door nieuwbouw.

In het hart van het onderzoeksgebied bleef een cluster deels vooroorlogse, maar voornamelijk uit de jaren '40 en '50 daterende bedrijfsgebouwen overeind staan. Soms zijn ze moeilijk herkenbaar door de vele latere wijzigingen en recente gevelbekledingen, maar enkele gebouwen zijn in goed herkenbare staat behouden gebleven, zoals de voormalige Centrale Aankoop, de Geldersche Eierveiling, delen van het Rijnstaalcomplex en de Verffabriek van Van Ommeren (later de Arnhemse Rubberfabriek). Ook het uit circa 1920 daterende stratenplan is nog aanwezig.

afb. 35 Detail van de VVV-kaart van Arnhem uit circa 1950. Het oostelijke deel van het industrieterrein in het Arnhemse Broek is nog niet ontwikkeld.

afb. 36 Detail van een stadsplattegrond van Arnhem uit 1967. Het oostelijke deel van het Broek is nu grotendeels ingevuld. Binnen het onderzoeksgebied is Rijnstaal het grootste bedrijf. Verder staan hier nog vermeld de Arnhemse Rubberfabriek aan de Leeghwaterstraat en de Eierveiling. Op het goederenemplacement bevindt zich onder meer de grote goederenloods van de Douane.

afb. 37 en 38 Boven de L.J. Costerstraat in 1955, gezien in oostelijke richting. Beneden de Leegwaterstraat, rond 1960, eveneens in oostelijke richting. De op deze foto zichtbare bebouwing bestaat niet meer (foto's collecties GA).

afb. 39 Luchtfoto van het onderzoeksgebied uit 1973, in noordoostelijke richting. Op de voorgrond het complex van de voormalige gasfabriek. Links boven het sporeemplacement (foto collectie GA).

A historical map of Arnhem, Netherlands, showing the city and surrounding areas. The map features a red-colored city area on the left, with various industrial and public buildings labeled. A large area to the right is labeled 'De Broek'. The 'Rijn' river is visible at the bottom, with a 'Gierpont' (water gate) and a 'Prise d'eau' (water intake) for a water supply system. The 'Geldersche Waard' is also shown. The map is titled 'ARNHEM' in large, bold letters.

ARNHEM

Ambachtschool

De

Broek

Poorten

Machinesfabriek

ARNHEMSE

BROEK

Gasfabriek

Gem.

Stad

Prise d'eau der Waterleiding

Broodfabr

Gierpont

halb over

Scheisp

Geldersche
Waard

4 QUICKSCAN CULTUURHISTORISCHE KWALITEIT

4.1 Cultuurhistorische waarden: algemene omschrijving

Het plangebied ligt in het voormalige broeklandgebied ten oosten van de stadskern van Arnhem, een gebied dat al in de middeleeuwen onder de invloedssfeer van de stad lag, maar door de bodemgesteldheid voornamelijk extensief gebruikt werd. Pas in de 19de eeuw, maar vooral vanaf het interbellum, werden vanuit de stad delen van het Broek stedelijk ontwikkeld, waarbij het noordelijke deel voor woningbouw geschikt werd gemaakt en in het zuidelijke deel industrie gevestigd werd. Daarbij bleven oude structuren en wegen in het gebied als vaste ankerpunten herkenbaar, zoals, in het onderzoeksgebied de Westervoortsedijk en de Johan van Oldenbarneveldtstraat. De agrarische voorgeschiedenis is bovengronds volledig uitgewist, mede door de ophoging van het terrein.

Het onderzoeksgebied dateert in zijn huidige verschijningsvorm in basis uit het interbellum, toen, rond 1920, een eenvoudig industriestratenplan werd aangelegd en een groot spooreplacement werd gerealiseerd op een voordien aanzienlijk opgehoogd terrein. Deze ingrepen vormden een vervolgfase in de omvorming van het voormalige weidegebied in een grootschalig industrieterrein, een ontwikkeling die in de 19de eeuw in gang was gezet en met de vestiging van verschillende gemeentelijke en energiebedrijven serieuze vormen had aangenomen. De in het interbellum toegevoegde fase is nog goed herkenbaar aan het uit die periode daterende interne stratenplan, de aanwezigheid van het immense spooreplacement en in de positionering van enkele bedrijfsgebouwen. Hoewel de oudste bouwsubstantie in de Tweede Wereldoorlog grotendeels werd verwoest, zijn in enkele gebouwen restanten van de vooroorlogse bebouwing bewaard gebleven.

Door de komst van nieuwe bedrijven en ingrijpende verbouwing en schaalvergroting van bestaande gebouwen is het historische bebouwingsbeeld vervaagd en verrommeld geraakt. De historische bebouwing van het emplacement is nagenoeg verdwenen en een deel van de sporen is opgeruimd. De zuidwesthoek van het onderzoeksgebied is geheel nieuw ingevuld, evenals het aangrenzende terrein westelijk van de Johan van Oldenbarneveldtstraat en het gebied oostelijk van het onderzoeksgebied.

In het hart van het gebied, aan de L.J. Costerstraat is echter nog min of meer sprake van een samenhangend ensemble van enkele in kern historische bedrijfsgebouwen, het oude stratenplan en elementen als bedrijfssporen en oude bestratingen.

4.2 Historische ruimtelijke structuren

In het onderzoeksgebied bevinden zich nog enkele historische ruimtelijke structuren, die van belang zijn vanwege hun ouderdom en als constante factor een belangrijke verwijzing zijn naar eerdere fasen in de ruimtelijke ontwikkeling van het gebied. Het gaat hierbij om de Westervoortsedijk langs de zuidflank van het gebied, en de Johan van Oldenbarneveldtstraat, die rond 1915-1920 werd aangelegd en min of meer een zeer oude, mogelijk middeleeuwse hoofdverkavelingsstructuur volgt.

Bij de waardenbepaling van de historische structuren betreft het die aanwezige c.q. zichtbare en nog goed herkenbare structuren, die kenmerkend zijn voor de perioden waarin ze zijn ontstaan, dan wel voor een specifieke ontwikkeling binnen de wijk (functie).

De belangrijkste historische ruimtelijke structuren zijn:

Uit de periode voor 1900

- De Westervoortsedijk.
- Oriëntatie van de Johan van Oldenbarneveldtstraat, teruggaand op mogelijk middeleeuwse hoofdverkavelingsstructuur.

Periode 1900-1940

- Industriestratenplan, gericht op de nieuw aangelegde Van Oldenbarneveldtstraat en het spooreplacement
- Spooreplacement. De contouren hiervan zijn nog gaaf, de invulling is recentelijk gewijzigd. De meeste emplacementsgebouwen met perrons zijn gesloopt en inmiddels zijn vooral in het zuidelijke deel delen van de sporen geruimd. Markante groenstrook met talud, sloot en hoog opgaand groen aan de noordzijde van het emplacement.
- Bedrijfssporen naar de bedrijfsgebouwen van de Zuivelbond (Costerstraat 5), de voormalige Eierveiling (Leeghwaterstraat 12) en de houtloodsen van Klugkist (zonder adres). Deze bedrijfssporen zijn belangrijke en aansprekende relictten van de historische infrastructuur van het industriegebied en hebben cultuurhistorische waarde.
- Positionering van enkele bedrijfsgebouwen aan het bedrijfsspoor.

4.3 Historische bouwkunde en objecten

Een beperkt deel van de bebouwing in het plangebied heeft cultuurhistorische waarde. Dat wil zeggen dat er sprake is van objecten en ensembles die in meer of mindere mate voldoen aan de volgende criteria:

- Objecten en complexen met architectuurhistorische waarden: d.w.z. met een relatief hoge ontwerp kwaliteit of representatief voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie;
- Objecten, complexen en ensembles met een bijzondere stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarde, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen door bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, bedrijfscomplexen, particulieren e.d. of vanwege specifieke andere situationele aspecten (bijvoorbeeld markante locaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks);
- Gaafheid, d.w.z. objecten en ensembles die in belangrijke mate ongewijzigd zijn gebleven sinds de bouwtijd of waarbij wijzigingen zeer zorgvuldig zijn aangebracht.
- Objecten en complexen met een monumentenstatus (rijks- en gemeentelijke monumenten).

Waardering van de objecten en ensembles

De gebouwen en objecten in het onderzoeksgebied zijn getoetst aan deze criteria en de waardering is weergegeven op de bijgevoegde **cultuurhistorische waardenkaart**. De objecten met een meer dan indifferente waarde zijn tevens in de bijlage van deze rapportage opgenomen en kort gekarakteriseerd. Tevens zijn enkele foto's toegevoegd. De korte karakteristiek met de objectenlijst.

Tevens is in deze lijst in kleur de cultuurhistorische kwaliteit weergegeven, zoals die ook op de cultuurhistorische waardenkaart is aangeduid. De objecten met een indifferente waarde zijn niet in de lijst opgenomen.

■ Zeer hoge cultuurhistorische waarde:

Objecten en/of ensembles, met hoge architectuurhistorische waarden: d.w.z. met een relatief hoge ontwerp kwaliteit of representatief voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie. Tevens kan er sprake zijn van bijzondere stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarden, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen door bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, particulieren e.d. of vanwege specifieke andere situationele aspecten (bijvoorbeeld markante hoeklocaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks)

Deze waarde is dusdanig hoog, dat behoud (en bescherming) van deze objecten te overwegen is. Sommige objecten zijn reeds beschermd.

■ Hoge cultuurhistorische waarde:

Objecten en/of ensembles met architectuurhistorische waarden: d.w.z. kenmerkend voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie. Tevens kan er sprake zijn van stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarden, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen of vanwege specifieke situationele aspecten (bijvoorbeeld markante hoeklocaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks)

Deze waarde is dusdanig hoog, dat behoud (en bescherming) van deze objecten te overwegen is.

■ Attentiewaarde:

Objecten en/of ensembles die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied van (enig) historisch belang zijn, maar niet direct beschermenswaardig zijn. De objecten voegen zich in schaal, hoofdvormen en typologie min of meer binnen de historisch gegroeide situatie en dragen dus in beperkte mate bij aan de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

□ Indifferente waarde:

Objecten en/of ensembles, die niets of weinig aan de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteit van het gebied toevoegen en ook geen wezenlijk onderdeel vormen van de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

In deze inventarisatie is de aandacht nadrukkelijk gericht op de objecten met minimaal een attentiewaarde.

Het gaat om de volgende objecten en complexen:

Zeer hoge cultuurhistorische waarde

- J.L. Costerstraat 5, vrlm. Kantoor Koninklijke Nederlandse Zuivelbond, afd. Centrale Aankoop

Hoge cultuurhistorische waarde

- Johan van Oldenbarneveldtstraat 91, voormalige brandstoffen loods (ijzeren vakwerkloods) van de firma Kooy
- Leegwaterstraat 12, voormalige Gelderse Eierveiling
- Zonder adres: de voormalige houtloods van de firma Klugkist op het

- spooremplacement
- Historische bestrating Leeghwaterstraat

Attentiewaarde

- Leeghwaterstraat 2, bedrijfsbebouwing van opeenvolgend de NV Plateelfabriek Gelria, de verffabriek van Van Ommeren en de NV Arnhemse Rubberfabriek
- Westervoortsedijk 65, voormalige loodsen van Rijnstaal

Indifferente waarde

- Alle overige bebouwing

4.4 Historische groenstructuren

Ook de waardevolle en bijzondere historische groenstructuren zijn op de cultuurhistorische waardenkaart weergegeven. Wanneer over “monumentaal” of “waardevol” wordt gesproken gaat het om groen, dat op de waardevolle bomenlijst van Arnhem als zodanig is gekwalificeerd. Dergelijke waardevolle bomen zijn niet in het onderzoeksgebied aanwezig.

Wel zijn enkele andere groenstructuren op de kaart opgenomen, vanwege hun betekenis voor het straatbeeld ter plekke. Het gaat om de volgende elementen:

Lijnstructuren

- Bomenrij langs Johan van Oldenbarneveldtstraat, bestaande uit paardenkastanjes, waarschijnlijk deels nog uit de vroeg naoorlogse periode.
- Rij oude populieren op terrein tussen Westervoortsedijk en J.L. Costerstraat.
- Groenstrook tussen spooremplacement en de woonwijk het Broek, met talud, sloot en hoog opgaand groen.

Solitaire bomen

- Grote populier op het spooremplacement, zijde Emplacementstraat.

4.5 Overige artefacten

Ten slotte zijn enkele bijzondere artefacten geïnventariseerd en in de kaart

opgenomen:

- IJzeren brandkraan, vervaardigd bij gieterij in Bergen op Zoom.
- Bestrating van basaltkeien met aansluitende stoepranden aan de Leeghwaterstraat.

5 AANBEVELINGEN

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gedaan om behoud en versterking van de cultuurhistorische kwaliteit in het plangebied te overwegen. Hierbij komen zowel ruimtelijke aspecten aan de orde als objectgerichte.

5.2 Aanbevelingen t.a.v. de karakteristiek van het gebied

- In het algemeen wordt aanbevolen het behoud van de belangrijke historische ruimtelijke structuren (zie paragraaf 4.2), de karakteristieke bebouwing (zie paragraaf 4.3) en de karakteristieke groenelementen (4.4) te overwegen;
- Instandhouden van het aanwezige waardevolle ensemble.

5.3 Aanbevelingen t.a.v. van de hoofdstructuren

- Behoud en versterking van de resterende historische lijnstructuren (uit de prestedelijke periode) in het plangebied.
- Zichtbaar houden van de historische gelaagdheid van de stedenbouwkundige ontwikkeling van het gebied, expliciet de periode van de aanleg van het industriegebied in de eerste helft van de 20ste eeuw en de periode van de wederopbouw, zichtbaar in enkele gebouwen.

5.4 Bebouwing/objecten

- Overwogen kan worden om objecten en complexen die van “zeer hoge cultuurhistorische waarde” zijn te beschermen;
- Overwogen kan worden de bebouwing met hoge cultuurhistorische waarde zoveel mogelijk te behouden en te herstellen;
- Instandhouding/aanpassing van de overige, binnen de context passende bebouwing; middels regulier welstandstoetsing of bestemmingsplan (attentiewaarde);
- Handhaven van de bestaande schaal/dimensionering/oriëntaties van de

waardevolle bebouwing en deze als uitgangspunt nemen bij nieuwe ontwikkelingen;

- Bij nieuwe ontwikkelingen inspiratie zoeken in het industriële karakter van het gebied en de daarin aanwezige historische bebouwing.

5.5 Rooilijnen, erfscheidingen, groen, etc.

- Handhaven van als monumentaal of waardevol benoemde groenelementen;

6 LITERATUUR/BRONNEN

- *Ach lieve tijd. 750 jaar Arnhem, de Arnhemmers en hun industrie.* Zwolle 1983
- *Arnhems stadsplan. Rapport van de studiec commissie voor het stadsplan Arnhem.* Arnhem 1953
- *Kadastrale atlas van Gelderland 1832.* Arnhem. Arnhem 1982
- Augusteyn, Joost , *Historische plattegronden van Nederlandse steden. deel 8.1: Gelderland, De steden van de Veluwe: Arnhem, Elburg, Harderwijk, Hattem, Wageningen, alsmede Nijkerk en Staverden.* Lisse / Alphen aan de Rijn 1997
- Barends, S. (red.), *Het Nederlandsche Landschap. Een historisch-geografische benadering,* Utrecht 1995
- Dalman, R.S. , *Groeten uit een veranderend Arnhem. Tussen 1893 en 1993 ligt een eeuw.* Zaltbommel 1993
- Lavooij, W., *Twee eeuwen bouwen aan Arnhem. De stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad.* Zutphen 1990
- Meurs, M.H. van, e.a. (red.), *Arnhem in de twintigste eeuw,* Arnhem/Utrecht 2004
- Monumenten Advies Bureau, *Gemeente Arnhem. Inventarisatie en waardenbepaling gebied 't Broek. Deel 1,* Nijmegen 1997
- Potjer, M., *Historische Atlas van Arnhem. Van Schaarsbergen tot Schuytgraaf,* Amsterdam 2005
- Roelofs, Rob, *Vernieling en vernieuwing. De wederopbouw van Arnhem 1945-1964.* Utrecht 1995.
- Stempfer, A.S., *Sjouwen door oud Arnhem.* Arnhem 1969
- Stempfer, A.S., *Nog 's sjouwen door oud Arnhem.* Arnhem 1976
- Stenfert Kroese, H.E. & D.W. Nijenesch, *Arnhem en zijn toekomstige ontwikkeling.* Arnhem 1919
- Vredenberg, J., *Wederopbouw. Stedenbouw en architectuur in Arnhem 1945-1965,* Utrecht/Arnhem 2004 (deel 14 Arnhemse monumentenreeks)

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Johan van Oldenbarneveldtstraat	91	<p>Groot rechthoekig bedrijfsgebouw, oorspronkelijk in 1928 gebouwd als brandstoffenloods ("kolenloods") voor de firma H. Kooy, een destijds bekende Arnhemse brandstoffenhandel. De staalconstructie van deze zogenaamde "ijzeren loods" werd geleverd door de Nederlandse Staalindustrie NV te Rotterdam. De loods heeft een ijzeren vakwerkskelet met vakwerkkapspanten, waarbij de gevels in baksteen waren ingevuld. De oorspronkelijke constructie wordt tegenwoordig grotendeels aan het zicht onttrokken door een recente gevelplaatbekleding.</p>	
				
				

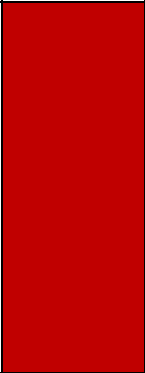

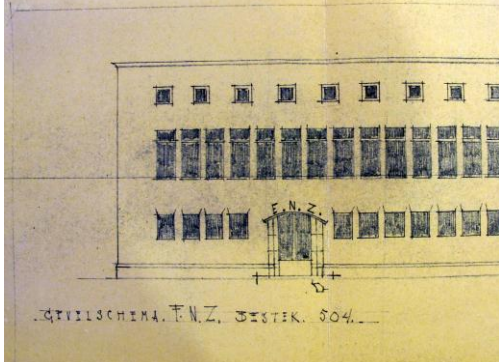
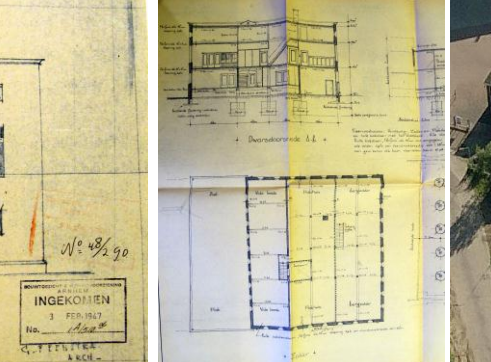

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart	
	Laurens Jansz. Costerstraat	5	<p>Voormalig kantoorgebouw van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond, voor de afdeling Centrale Aankoop, in 1931 gebouwd naar ontwerp van de Arnhemse architect G. Feenstra. Na grote oorlogsschade hersteld in 1946. Goed, gaaf en binnen de gemeente Arnhem ook vrij uniek voorbeeld van een midden-20ste-eeuws bakstenen kantoorgebouw in zakelijk-traditionele trant, in een ontwerpstyl die kenmerkend is voor het oeuvre van Feenstra in de jaren '30. Behoort met de restanten van de Cobercofabriek aan de Westervoortsedijk tot de laatste overblijfselen van de in het verleden zo belangrijke zuivelindustrie in Arnhem. Daardoor hoge cultuurhistorische waarde.</p> <p>De goederenloodsen aan de achterzijde dateren uit 1950 en zijn door de wijzigingen van minder groot belang.</p>		
					
					

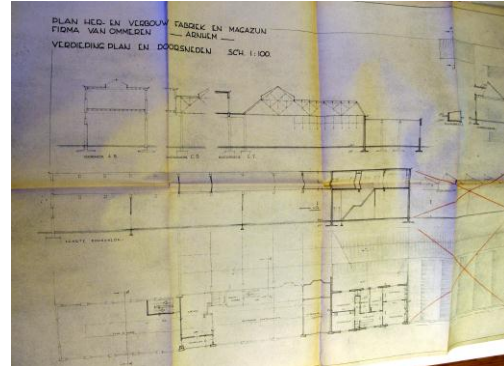
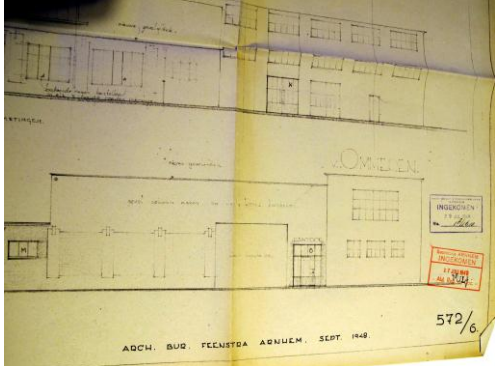
Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	<p>Leegwaterstraat</p>	<p>2-4</p>	<p>Oorspronkelijk in de jaren '20 van de 20ste eeuw gebouwd als Plateelfabriek "Gelria", en later verbouwd tot Van Ommeren's verffabriek en glasslijperij (1935). Architect G. Feenstra was verantwoordelijk voor het ontwerp en maakte ook het naoorlogse wederopbouwplan, waarbij enkele delen van de oude bouwsubstantie zijn hergebruikt. In de jaren '50 zat hier ook de NV Arnhemse Rubberfabriek. De hoofdvorm van het complex is herkenbaar gebleven, maar de gevels ondergingen veel veranderingen, onder meer door het veelvuldig dichtzetten van gevelopeningen.</p> <p>Het zuidelijke gedeelte van het complex is door moderne beplatingen sterk in aanzien veranderd. Waarschijnlijk bevatten deze bouwdelen nog oudere interne constructies.</p>	
				
 <p>PLAN LEG. EN VEGBOUW FABRIEK EN MAGAZIN FIDMA VAN OMMELEN — ARNHEM VEBOEDING PLAN EN DOORSNEDEN. SCH 1:100</p>	 <p>OMMELEN</p> <p>572/6</p> <p>ARCH. BUREAU FEENSTRA ARNHEM, SEPT. 1948</p>			

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Leegwaterstraat	12	Het betreft het complex van de Gelderse Eierveiling, gesticht in de jaren '30 en een belangrijke schakel in de eierhandel rond het midden van de vorige eeuw. Het gebouw links op deze foto bevat de veilinghal. Op deze locatie werden de eieren verpakt en transportklaar gemaakt voor vervoer per trein of vrachtwagen. Na oorlogsschade werd het complex in 1950 hersteld en verbouwd. Het kleine bijgebouw op het noordelijke deel van het terrein heeft vanwege de wijzigingen een attentiewaarde.	
				
				

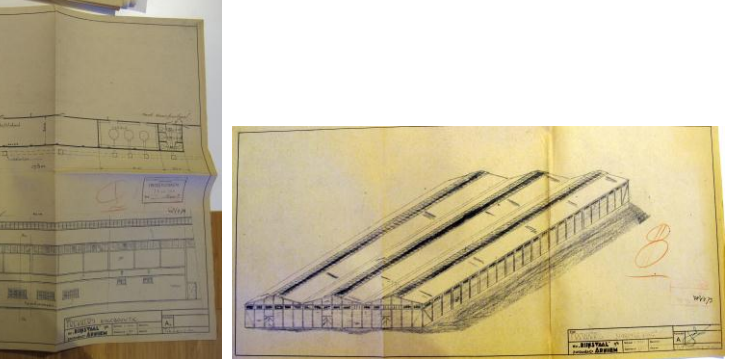

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Westervoortsedijk	65	<p>Deze loodsen zijn de restanten van het grote complex van de NV Rijnstaal, v/h J.W. Oonk & Co. Het bedrijf bestond uit een grote groep bedrijfsgebouwen, waaronder een aantal langgerekte "trekkerijen", toegesneden op het specifieke productieproces van het staalbedrijf. In de jaren 1948-1950 werd het westelijke deel van het complex gebouwd, een uitbreiding van een gedeelte, dat al eerder aan de Westervoortsedijk was gebouwd. Van dit oudere gedeelte (buiten het plangebied) resteert overigens niets meer. De rond 1950 toegevoegde bouwdelen zijn in een ijzerskeletbouw opgetrokken, waarbij de tussenliggende vakken in baksteen zijn opgevuld. De gevels hebben beneden vensters met ijzeren roedenramen en onder de dakranden doorgaande lichtbeuken. De kopegels zijn modern afgeplaat. Vele detailwijzigingen in de zijgevels.</p>	
				
				

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	Zonder adres		<p>Volledig in hout opgetrokken houtloodsen, oorspronkelijk gebouwd voor de firma Klugkist, een bekende Arnhemse houthandel, gevestigd aan het begin van de Johan van Oldenbarneveldtstraat (13). De oorspronkelijke loods was in de jaren '20 gebouwd. De huidige bouwsubstantie betreft de herbouw, in 1950, van de in de Tweede Wereldoorlog verwoeste loods. Het bouwwerk bestaat uit een grote rechthoekige loods met zadeldak en gesloten kopgevels (aan de westzijde met opschrift KLUGKIST), en tegen de westgevel hiervan een smallere langgerekte open loods met eveneens een zadeldak. Beide loodsen hebben een vergelijkbare constructie met houten stijlen op poeren en eenvoudige vakwerkspanten. De constructies zijn, hoewel in onderkomen staat, nog in vrij oorspronkelijke staat behouden gebleven. Enige bouwhistorische waarde vanwege typologie en constructie.</p>	
